

https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.024

УДК 785:378.6(477.74)

В. В. Шеремет, старший викладач кафедри музичного мистецтва, відокремлений підрозділ «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», м. Миколаїв

vita_vl@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-3207-6267

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ ІМЕНІ А. В. НЕЖДАНОВОЇ)

Розглянуто напрями діяльності кафедри народних інструментів Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової. Наведено приклади творчої реалізації випускників академії: висвітлено досягнення в педагогічній та музично-виконавській діяльності. Проаналізовано здобутки викладачів кафедри народних інструментів у науково-методичній та виконавській сферах, нові підходи до традицій професійного виконавства. Акцентовано на перспективності співпраці композиторів і виконавців. Визначено основні тенденції розвитку академічної школи народно-інструментального мистецтва в регіоні.

Ключові слова: *народно-інструментальне мистецтво, Одеська музична академія, виконавська школа, Північне Причорномор'я.*

В. В. Шеремет, старший преподаватель кафедры музыкального искусства, обособленное подразделение «Николаевский филиал Киевского национального университета культуры и искусств», г. Николаев

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АКАДЕМИЧЕСКОГО НАРОДНО-ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ИСКУССТВА СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ (НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОДЕССКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ ИМЕНИ А. В. НЕЖДАНОВОЙ)

Рассмотрены направления деятельности кафедры народных инструментов Одесской национальной музыкальной академии имени А. В. Неждановой. Приведены примеры творческой реализации выпускников академии: освещены успехи в педагогической и музыкально-исполнительской деятельности. Проанализированы достижения преподавателей кафедры народных инструментов в научно-методической и исполнительской сферах, новые подходы к традициям профессионального исполнительства. Акцентируется на перспективности сотрудничества композиторов и исполнителей. Определены основные тенденции развития академической школы народно-инструментального искусства в регионе.

Ключевые слова: *народно-инструментальное искусство, Одесская музыкальная академия, исполнительская школа, Северное Причерноморье.*

V. V. Sheremet, senior lecturer of the Department of Music Art, Branch office of the Kyiv National University of Culture and Arts, Mykolaiv

STATUS AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE ACADEMIC FOLK INSTRUMENTAL ART OF THE NORTH BLACK SEA REGION (THE CASE OF THE ODESSA NATIONAL A. V. NEZHANOVA ACADEMY OF MUSIC)

The aim of this paper is to identify and summarize the basic ways of the activities of Folk Instruments Department of the Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music, and to emphasize the development trends of the academic folk instrumental art in the North Black Sea region.

Research methodology. An analytical review of twelve major publications that touch upon the issue of the article (monographs, scientific articles) was performed. The historical method has been implemented considering the facts of the art educational institutions and individual performers' activities as well as the method of synchronous analysis — in identifying the development ways of the academic folk instrumental art, in which the development of its components is connected.

Results. The author reveals the achievements of the Folk Instruments Department of the Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music in training the professional performers and pedagogical staff. The main ways of the Department activities and its graduates are summarized. Their contribution to the development of the academic folk instrumental art of the region is represented. The ways of repertoire's renewal are determined as a result of cooperation of the composers and performers in Odessa.

Novelty. An attempt is made to represent the activities of individual performers and ensembles — the representatives of the performing folk instrumental school of the North Black Sea region. The development trends of the academic folk instrumental art of the region are formulated and summarized.

The practical significance. The material in this article can be of a particular interest to the specialists in music art and lecturers in the development of theory and practice issues of the academic folk instrumental art.

Key words: *folk instrumental art, the Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music, performing school, North Black Sea region.*

Актуальність теми дослідження. Кожен регіон України має специфічні особливості розвитку народно-інструментального мистецтва як культурно-мистецького явища, що уособлює традиції музикування в певному культурному середовищі. У Північному Причорномор'ї України академічний напрям народно-інструментального мистецтва набув унікальності завдяки акумуляції здобутків національного і світового музично-виконавського інструменталізму та синтезу культурно-музичних традицій регіону. Саме тому актуальним сьогодні є дослідження регіональних особливостей розвитку цього інструментального жанру як складової національних мистецьких надбань.

Постановка проблеми. Проте історія, процеси та тенденції розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в регіоні комплексно не досліджувалися, здобутки професійної школи народно-інструментального виконавства Північного Причорномор'я не підсумовувалися. Вивчення зазначених аспектів допоможе дослідити стан та особливості подальшого розвитку означеного виду мистецтва в регіоні, виявити роль Одеської Національної музичної академії імені А. Нежданової як центру професійної мистецької освіти, в еволюції академічного народно-інструментального мистецтва регіону та України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку академічного народно-інструментального мистецтва причорноморського регіону висвітлені в працях двох напрямів. До першого належать публікації, які стосуються функціонування народно-інструментального мистецтва в системі мистецьких освітніх закладів: показана їх діяльність, надані творчі портрети особистостей, котрі здійснили внесок у розвиток народно-інструментального мистецтва регіону й України (П. Вакулін, В. Євдокімов, О. Мурза, Є. Стиркул та ін.). Другий напрям — це наукові публікації викладачів ОНМА імені А. В. Нежданової (І. Єргієв, В. Мурза, А. Черноіваненко), у яких порушено мистецтвознавчі питання у сфері академічного народно-інструментального мистецтва, надано уявлення про дослідження представників Одеської школи в галузі теорії та практики професійного народно-інструментального виконавства.

Мета статті — узагальнити напрями діяльності кафедри народних інструментів ОНМА імені А. В. Нежданової для виявлення її ролі в розвитку академічної школи народно-інструментального мистецтва в регіоні й Україні, а також визначити тенденції розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Північному Причорномор'ї (на прикладі Одеської виконавської школи).

Виклад основного матеріалу дослідження. ОНМА імені А. В. Нежданової (до 2002 р. Одеська державна консерваторія) завжди була і є центром музичної культури Півдня України та генератором новітніх ідей та музично-естетичних пошуків. Кафедра народних інструментів заснована в 1949 р. Особлива роль кафедри в розвитку академічного народно-інструментального мистецтва причорноморського регіону полягає у створенні одеської виконавської школи із власним творчим почерком, яка надала Україні та світу такі імена, як В. Дикусаров, М. Жерновий, В. Івко, Д. Островерхов, (50–60 рр. XX ст.); А. Гриценко, І. Єргієв, В. Красноярцев, В. Мурза, О. Мурза, Л. Чернецька, В. Чефранов (80–90 рр. XX ст.); Г. Матвіїв, Л. Кабур, Г. Коч (XXI ст.) та багато інших, а також композиторів-«народників»,

таких як В. Власов, В. Дикусаров, М. Кацун, М. Могилевич, О. Сокол (Євдокимов, 1999).

Здобутки кафедри народних інструментів ОНМА імені А. В. Нежданової насамперед зумовлені формуванням і утриманням потужного професорсько- викладацького складу кафедри. Видатні викладачі — В. С. Гапон, В. Касьянов, Д. Орлова, О. Олійник (домра); В. Євдокимов, В. Власов, В. Мурза (баян); Н. Морозевич, Л. Чернецька (бандура); Г. Шишкін, А. Гриценко, О. Мурза (балалайка); О. Луньова (Хорошавіна) (гітара) — створили історію кафедри, визначили спадкоємність традицій, сформувавши особливості одеської академічної народно-інструментальної виконавської школи.

Підготовка фахівців завжди була провідним напрямом діяльності кафедри народних інструментів ОНМА імені А. В. Нежданової. Випускники кафедри різних років поповнили педагогічні колективи музичних училищ та закладів культури регіону. Так, Л. Непомнящий, Л. Яковлев, С. Іванова, В. Агнянников, В. Редьков (баян), Т. Дмитренко (домра) стали викладачами Миколаївського вищого державного музичного училища (далі МВДМУ), вдосконалювали методики викладання, вели пошуки неординарного репертуару. Л. Непомнящий (у 60 рр. завідувач відділу народних інструментів) здійснював системну методичну роботу, виховав багатьох талановитих учнів-баяністів, серед котрих А. Сирота — заслужений діяч мистецтв України, директор МВДМУ з 90 рр. ХХ ст. донині (Стиркул, 2010). А. Сирота став ініціатором заснування всеукраїнського фестивалю народно-інструментального мистецтва імені Г. Манілова в Миколаєві (2015 р.). У рамках фестивалю відбуваються майстер-класи, концерти провідних виконавців, що сприяє розвиткові жанру в регіоні.

Випускник Миколаївського музичного училища, баяніст-віртуоз Георгій Коч, після завершення навчання в ОНМА імені А. Нежданової, успішно закінчив асистентуру — стажування при Одеській музичній академії (кл. В. Мурзи), а згодом — при Ростовській державній консерваторії (кл. Ю. Шишкіна). Г. Коч веде концертну діяльність в Україні та за її межами, є художнім керівником міжнародного фестивалю баяністів-акордеоністів «Баян-парад» (м. Одеса), залучає до участі кращих виконавців світу, а також суттєво сприяє розвиткові академічного народно-інструментального мистецтва краю.

До складу відомого за межами України ансамблю народних інструментів «Узори» Миколаївської філармонії також входять випускники ОНМА імені А. Нежданової: керівник — заслужений артист України І. Обревко (балалайка), солісти ансамблю, лауреати всеукраїнського конкурсу Н. Жело-Данильченко (домра), О. Широкопояс (балалайка).

Творче кредо музикантів — пропаганда українського народно-інструментального мистецтва. Досягненням колективу «Узори» є створений ними (2009 р.) регіональний конкурс «Золота струна» (з 2018 р.— усеукраїнський), який має на меті розвиток академічного народно-інструментального мистецтва в регіоні та Україні, пошук молодих талантів.

Серед випускників ОНМА імені А. В. Нежданової відомі імена тих, хто здійснив внесок у розвиток академічного народно-інструментального мистецтва Херсонщини: заслужений працівник культури України В. Бендюг (балалайка) та О. Новаковська (Риндова — домра). Упродовж багатьох років В. Бендюг очолював студентський ансамбль народних інструментів Херсонського музичного училища, який виступав із концертами в Україні та зарубіжжі (країнах Балтії, Індії, Румунії, Болгарії, Польщі, Угорщині) та формував свою роботу за зразком ансамблю народних інструментів Одеської консерваторії, який створив у 1955 р. видатний викладач В. Гапон (Євдокимов, 1999 р.). Випускниця ОНМА 1994 р. О. Новаковська має значні успіхи на посаді керівника оркестру народних інструментів Херсонського училища культури, який демонструє високий рівень виконавської майстерності, є учасником всеукраїнських фестивалів та конкурсів. Указані факти свідчать про спадкоємність традицій, методів та принципів роботи, започаткованих кафедрою народних інструментів ОНМА, які її випускники впроваджують у музичну освіту краю.

Особливе місце в розвитку народно-інструментального мистецтва регіону посідає Одеське училище мистецтв і культури імені К. Данькевича. Завдяки викладачам училища — випускникам ОНМА навчальний заклад є важливою ланкою в забезпеченні повного циклу спеціальної музичної освіти (від початкової до вищої), у межах єдиного культурного осередку — Одеської області та Причорномор'я, створює умови для збереження традицій одеської школи народно-інструментального мистецтва. Серед викладачів відомі імена: заслуженого працівника культури України В. Богороди (директора училища 1975 — 2007 рр.), П. Вакуліна, В. Касьянова (баян), О. Касьянової (бандура), К. Кондратьєва (домра), В. Плахтія (баян), В. Павлишиної (акордеон; орк. клас), А. Чорного (орк. клас) та ін. (Вакулін, 1997).

Історія кафедри народних інструментів ОНМА імені А. В. Нежданової відзначилася в 80–90 рр. ХХ ст. появою нового покоління педагогів-виконавців: А. Гриценка, І. Єргієва, О. Луньової, В. Мурзи, О. Мурзи, Н. Морозевич, О. Олійника, Л. Чернецької, а у ХХІ ст. в її історію увійшли такі імена, як В. Чефранов, Г. Коч, Л. Кабур, Г. Матвій. З метою виявлення талановитих виконавців, за ініціативи кафедри народних інструментів, ще з 1977 р. впроваджено

регіональні конкурси, у яких брали участь студенти музичних училищ Півдня України (Євдокимов, 1999).

Ансамбль народних інструментів «Мозаїка» Одеської філармонії, створений у 1983 р., завжди мав у складі випускників ОНМА імені А. В. Нежданової. Колектив вів активну концертну діяльність, виїжджав за кордон. З 2009 р. склад ансамблю представлений В. Старожиловим (домра), О. Сурових (керівник, композитор-аранжувальник; домра-альт), Г. Кочем (баян), Р. Овчинниковим (балалайка-прима), О. Васяновичем (контрабас). У такому складі колектив здобув премію Гран-прі на міжнародному конкурсі «*Perpetuum mobile*» (2011 р.) у Дрогобичі. Завдяки наявності свого композитора Олексія Сурових ансамбль має новий репертуар, що вирізняє його з-поміж професійних колективів в Україні. О. Сурових – експериментатор у галузі стилю, учень одеської композиторки – новатора К. Цепколенко. Одну з концертних програм колективу під назвою «Сни вітру» самі музиканти визначили як приналежну до стилю «classical crossover», що являє синтез елементів класичної музики та поп, рок, джазу, народної, електронної музики та характеризує виконавський стиль ансамблю (Данько, 2010).

З 1994 р. в Одеській філармонії торує творчий шлях тріо бандуристок «Мальви» у складі: Н. Морозевич, Г. Касаткіна, Л. Чернецька – викладачі та випускниці ОНМА імені А. В. Нежданової. З-поміж різножанрових народних пісень до репертуару тріо входить і сучасна музика авторства одеських композиторів: В. Власова (на сл. Р. Бродавка «Мальви», вокально-інструментальна сюїта «Некоханих жінок не буває», інструментальна п'єса «Клавесин»), О. Сокола (на сл. І. Дузя «Ми проходимо одними стежками»; на сл. І. Палієнка «Запорізька дума»). Колектив з успіхом виступав в Україні та зарубіжжі, здобув звання Лауреатів I премії міжнародного конкурсу «Золоті трембіти» (1996 р.) в Івано-Франківську (Євдокимов, 1999).

Помітним явищем у житті ОНМА імені А. В. Нежданової став камерний ансамбль «Каданс» (90 рр. ХХ ст.) у складі лауреатів міжнародних конкурсів І. Єргієва й О. Єргієвої (баян – скрипка). У концертних програмах ансамблю презентована сучасна класика, оригінальні твори написані для цього колективу, опуси музичного авангарду. Дует «Каданс» є учасником престижних конкурсів та фестивалів світу (м. Клінгенталь, 1999 р. – I премія; Італія 1999 р. – II премія; міжнародний фестиваль камерної музики, 2013, м. Одеса та ін.), презентує нову музику, утверджуючи концепцію «модерн-баяна», створену І. Єргієвим ще в 1994 р. щодо еволюції баянно-акордеонного мистецтва: пропаганда «*наної*» музики, «*нових*» композиторів, утворення творчих тандемів

виконавців і композиторів та поєднання звучання баяна з інструментами симфонічного оркестру (Єргієв, 2008, с. 7, 26). Принципи цієї концепції впроваджуються в академічну мистецьку освіту та виконавство: відомі співтворчістю такі одеські виконавсько-композиторські союзи В. Мурза – В. Власов; І. Єргієв – К. Цепколенко, Л. Самодаєва, Ю. Гомельська та ін.

Значний внесок в оновлення баянної літератури здійснив видатний одеський композитор-баяніст, заслужений діяч мистецтв України Віктор Власов. Перший виконавець багатьох творів В. Власова – В. Мурза відзначає такі особливості стилю композитора: нетрадиційну ритміку та гармонію, а також «<...> вдале поєднання визначеної новаційної лінії та доброго композиторського смаку, <...> наскрізного розвитку та розчленування-зіставлення» (Мурза, 2002, с. 288–289). Цінність доробку В. Власова полягає в тому, що композитор написав різні за технічною складністю, але образно досконалі твори, які долучають до репертуару як молоді виконавці, так і досвідчені артисти.

Отже, кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. характеризується такою тенденцією розвитку одеської школи виконавства на народних інструментах, як тісна співпраця окремих виконавців та інструментальних ансамблів з одеськими композиторами, котрі пишуть різностильову музику, при цьому не втрачаючи самотності власної творчості та надаючи простір для творчої волі виконавців.

Одеським композиторам присвячені наукові публікації І. Єргієва, котрий вважає, що співпраця тільки з однією Людмилою Самодаєвою сформувала базу для розвитку українського модерн-баяна. Дослідник відзначає стиль композитора, якому властиві експресіонізм та інтуїтивізм, застосування найгнучкіших образно-виражальних функцій баяна (Єргієв, 2003). Аналізуючи творчість К. Цепколенко, І. Єргієв визначає новизну музичної мови: відхід від ладотональних структур, використання сонорики, алеаторики, нетемперованого глісандо, аперцепції (швидка репетиція одного звука між двома клавіатурами) (Єргієв, 2008, с. 119–121).

Науковий напрям розвитку одеської народно-інструментальної школи зумовлений дослідженнями викладачів ОНМА імені А. В. Нежданової у сферах оновлення репертуару, пошуку виконавських засобів впливу на слухацьку аудиторію, зміни образу виконавця-артиста. Так, науковці-викладачі кафедри народних інструментів І. Єргієв, В. Мурза, А. Черноіваненко присвятили немало публікацій проблемам театралізації виконавського мистецтва, яка «<...> усвідомлюється

у функції “рушійної сили” процесу оновлення виконавства та композиторської діяльності» (Черноіваненко, 2001, с. 319).

Визначним явищем у розвитку народно-інструментального мистецтва України та світу у ХХІ ст. стала діяльність випускника ОНМА імені А. В. Нежданової, бандуриста-новатора, талановитого виконавця, композитора Георгія Матвієва. Талант музиканта підніс на якісно новий рівень сприйняття образу інструмента, самого виконавця, а також музики для бандури. Г. Матвій розширив сферу впливу на слухачів за допомогою введення нових засобів виразності та прийомів звукодобування, продовжив розвиток одеської школи народно-інструментального мистецтва: створення камерних ансамблів сучасного складу, поєднання народного інструмента з інструментами академічних і сучасних інструментальних шкіл, наприклад: бандура – електрогітара, кларнет, контрабас та перкусія (Сергієнко, 2011).

Висновки. На основі використаних конкретно-історичного та системного підходів до вивчення проблеми, а також синхронного аналізу фактів визначено, що академічне народно-інструментальне мистецтво Північного Причорномор'я представлене діяльністю професійних колективів, виконавців, композиторів, а також мистецьких установ та навчальних закладів, серед яких провідну роль відіграє кафедра народних інструментів ОНМА імені А. В. Нежданової. Визначне місце кафедри в розвитку народно-академічного мистецтва зумовлене такими *напрямами* її діяльності: формуванням професорсько-викладацького складу кафедри; забезпеченням фахівцями навчальних закладів мистецтва регіону; формуванням одеської виконавської школи за допомогою збереження традицій виконавства й педагогіки; розширенням науково-методичної бази. Завдяки роботі кафедри в зазначених напрямках з кінця ХХ ст. в розвитку академічного народно-інструментального мистецтва регіону: виникла плеяда молодих виконавців та виконавських колективів; створено академічні ансамблі нового сучасного складу; виконавці співпрацюють з одеськими композиторами; принципово оновлено репертуар, зокрема баянний, бандурний, ансамблевий; упроваджено у виконавську практику наукові концепції зміни образу інструмента, виконавця, засобів впливу на слухачську аудиторію; започатковано нові конкурси та фестивалі регіонального, всеукраїнського й міжнародного рівнів.

Перспективами подальших наукових розробок є проблеми співпраці «композитор – виконавець», розвитку сучасних ансамблевих форм у народно-інструментальному жанрі, а також питання виконавського

стилю окремих персон виконавців-інструменталістів (наприклад, Г. Матвієва, м. Одеса).

Список посилань

- Вакулин, П. К. (1997). Отдел народных инструментов: вчера, сегодня, завтра. С. В. Мирошниченко (Ред.), *Одесское музыкальное училище 100 лет: сборник статей*. Одесса: ОКФА.
- Данько, Л. И. (2010). Classical crossover: эволюция и формы проявления. В. М. Амиров. (Ред.) *Известия Уральского государственного университета: Проблемы образования, науки и культуры* (Сер. 1, Т. 84), 5, 284–289.
- Евдокимов, В. М. (1999). *Одесская академическая школа народно-инструментального искусства*. Одесса: Астропринт.
- Ергиев, И. Д. (2003). Аккордеон в творчестве Людмилы Самодаевой. *Музичне мистецтво і культура: науковий вісник Одеської державної музичної академії імені А. В. Нежданової*, 4 (Кн. 1), 206–215.
- Ергієв, І. Д. (2008). *Український «модерн-баян» – феномен світового мистецтва: монографія*. Одеса: Друкарський дім.
- Мурза, В. А. (2002). Фольклор у професійному баянному мистецтві (на прикладі творів В. Власова). *Музичне мистецтво і культура: науковий вісник Одеської державної консерваторії*, 3, 288–289.
- Сергієнко, О. (01.03.2011). *Георгій Матвійв: «Бандура обрала мене»*. Узято з <http://svkolo.org/heorhij-matvijiv-bandura-obrala-mene/>
- Стиркул, Є. М. (2010). Корифеї народно-інструментального мистецтва. А. А. Сирота (Ред.). *110 років на музичному Олімпі. До ювілею Миколаївського Державного Вищого музичного училища. 1900 – 2010*. Миколаїв: Можливості Кіммерії.
- Черноіваненко, А. Д. (2001). Сучасне баянне виконавство у театралізованому художньому мисленні ХХ століття. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської державної консерваторії*, 2, 319–327. Одеса: «Астропринт».

References

- Vakulin, P. K. (1997). Department of folk instruments: yesterday, today, tomorrow. S. V. Miroshnichenko (Ed.), *Odessa Music College 100 years old. Collection of articles*. Odessa: OKFA. [In Russian].
- Danko, L. I. (2010). Classical crossover: evolution and forms of manifestation. V. M. Amirov (Ed.) *News of the Ural State University: Problems of Education, Science and Culture*, 5 (ser. 1, Vol. 84, pp. 284-289). [In Russian].
- Yevdokimov, V. M., (1999). *Odessa academic school of folk-instrumental art*. Odessa: Astroprint. [In Russian].
- Yergiev I. D. (2003). Accordion in the creativity of Lyudmila Samodayeva. *Music Arts and Culture: scientific bulletin*. O. V. Sokol (Ed.). Odessa

-
- National A. V. Nezhdanova Academy of Music, Issue 4, in 1, p. 206-215. [In Russian].
- Yergiev, I.D. (2008). *Ukrainian «modern bayan» – a phenomenon of world art: a monograph*. Odessa: Printing house. [In Ukrainian].
- Murza, VA (2002). Folklore in professional craftsmanship (the case of V.Vlasov's works) O. V. Sokol (Ed.). *Music art and culture: scientific bulletin of the Odessa State Conservatory*, Issue 3, p. 288-289. [In Ukrainian].
- Serhiienko O. (01.03. 2011) *Heorhii Matviiv: «Bandura chose me»*. Retrieved from <http://svkolo.org/heorhij-matvijiv-bandura-obrala-mene/>. [In Ukrainian].
- Styrkul, Ye.M. (2010). Coryphaeus of folk-instrumental art. A. A. Syrota, (Ed.). *110 years at the Musical Olympus. To the anniversary of the Nikolayev State Higher Music College. 1900–2010*. Mykolayiv: Cimmerian opportunities. [In Ukrainian].
- Chernoivanenko, A. D. (2001). Contemporary accordion's performance in the theatrical artistic thinking of the 20th century. O. V. Sokol (Ed.), *Music Art and Culture: Musical art and culture: the scientific bulletin of the Odessa State Conservatory*. Odesa: "Astroprint", Issue 2, p. 319-327. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 10.05.2018 р.